

“DU KAN SPILLE PÅ LOTTO”

– socialt arbejde med flygtninge i en tid,
hvor idéen med velfærdsstaten aflives.
Socialrådgiverne skal indstille sig på
at legitimere fattigdom.

Af Adam Johansen

Det er umiddelbart grotesk, at en socialrådgiver kan foreslå en klient at spille på Lotto. Men måske er det ikke så absurd endda, og det groteske kan måske sige os noget om det normale og det almindelige i dagens Danmark. Citatet i overskriften er taget fra den sidste ordveksling i en forvaltningssamtale imellem en socialrådgiver og flygtningen Mehmet, som forsørges af starthjælp:

Mehmet: Vil min økonomiske situation ændre sig?

Socialrådgiver: Jeg ved det ikke, du kan spille på Lotto, andet kan jeg ikke sige.

Mehmet: Så må jeg gå i fængsel, for jeg kan ikke betale.

Mehmet tænker på sin gæld fra et boligindskudslån og på ubetalte regninger for strøm, som han ikke kan overskue, hvordan han skal indfri. Socialrådgiverens råd er i sin egen absurditet logisk nok. Hvis klienten ikke har nogen umiddelbar fremtid på arbejdsmarkedet, og som Mehmet i øvrigt har et dårligt helbred, og rådgiveren vurderer, at han ikke er berettiget til en førtidspension, så er der måske kun spil tilbage, set fra en desperat socialrådgivers position.

Spil henregnes ofte til vores laster, og historisk er spil blevet ringeagtet på lige fod med prostitution (Kristiansen, 2003). Det er sandsynligvis en sådan ringeagt, socialrådgiveren giver udtryk for? Men uanset eventuelle undertoner af ringeagt, kan rådgiverens forslag om at spille på Lotto lige så godt tolkes som udtryk for den afmagt, rådgivere er henvist til med fattiggjorte familier. Og dem bliver der flere af, takket være den nyeste lovgivning.

FATTIGDOM VED LOV

Når politisk vedtaget fattigdom bliver hensigtsmæssig som middel for et højere formål, dvs. når konsekvenserne af et utilstrækkeligt forsørgelsesgrundlag bliver politisk ligegyldige – blot de kan begrundes med en forventet beskæftigelseseffekt, så forandres socialt arbejdes indhold og orientering. Socialrådgiveren kastes ud i et farvand, hvor hun ikke kan bevare sin faglige integritet. Det er den påstand, jeg vil belyse i denne artikel,

Fotocollage: Susanne Whitta-Jørgensen

med flygtninge på introduktionsydelse – her omtalt som starthjælp – som eksempel. Desuden gengiver jeg flygtninges syn på deres situation. Mine overvejelser og fortolkninger er inspireret af den nord-amerikanske sociolog C. Wright Mills' metafor om den sociologiske fantasi, idet jeg vil springe direkte fra det politiske til det psykiske, og fra det individuelle til det samfundsmæssige (Wright Mills, 2002).

Flygtningene var nogle af de første, som blev fattiggjort. I første omgang under Nyrups regering, hvor eksperimentet med en særlig lav forsørgelsesydelse dog blev standset efter 13 måneder. I anden omgang under Fogh Rasmussens regering, hvorunder starthjælpen er blevet fastholdt siden juli 2002. Flygtningene har med det politiske styrkeforhold været et taknemligt forsøgsmateriale for et socialt experi-

ment, andre nu også bliver genstand for.

Når brede grupper af kontanthjælpsmodtagere bliver fattiggjort og fx ikke har råd til at gå til tandlægen, købe sund mad til alle i familien hele måneden og måske endda må fraflytte deres lejebolig, så aflives en af de bærende idéer for velfærdsstaten, at alle i princippet skulle være sikret imod fattigdom. Ikke alle grupper har rent faktisk kunnet undgå fattigdom, fx har mange enlige mødre, flygtninge og indvandrere længe været fattige. Alligevel blev fattigdom i perioden 1975-2000 generelt set færres lod (Elm Larsen, 2004).

Men herefter er fattigdom indført for brede grupper ad lovgivningens vej, med starthjælpen, siden især med kontanthjælpsloftet og senest med forliget om helt at fjerne den ene ægtefælles forsørgelse, hvis denne ikke opnår udstøttet arbejde i 300 timer.

Desto mere familiers forsørgelse afhænger af, om markedet efterspørger arbejdskraft, jo tættere er selve idéen med den skandinaviske velfærdsstat på at blive aflivet (Esping Andersen, 1990)¹⁾.

Og den idées døds kamp viser sig selvfølgelig i det sociale arbejde, i socialrådgiveres handlemuligheder indenfor de strukturelle og politiske vilkår, og i deres relation til klienterne, herunder til flygtningenes værdighed.

Mit materiale består af tre observerede forvaltningssamtaler mellem socialrådgivere og flygtninge på starthjælp i slutningen af 2004, suppleret af egne interviews med flygtningene, og læsning af deres journaler, andres undersøgelser og teori, og egne politiske synspunkter.

De tre flygtningefamilier består af Mehmet og Fatima, hvor Mehmet er arbejdsløs og Fatima i praktik; Samy og Nadia, hvor Samy er ved at overtage en kiosk fra nogle bekendte her, og Nadia går på sprogskole; og Mahmoud og Aisha, hvor Mahmoud har været og fortsat er i løntilskudsjob som ufaglært butiksmedhjælper på 5. måned, og hvor Aisha er på barsel. Samy og Mahmoud er oprindeligt uddannede som ingeniør og som mekaniker, men trods forvaltningens støtte til at finde arbejde, som var relevant for deres uddannelse, er det ikke lykkedes. De har fået fodfæste på arbejdsmarkedet via eget netværk, men familiernes økonomi suppleres fortsat af forvaltningen.

Familierne har tre til fire hjemmeboende børn under 18 år. Når skat og faste udgifter som husleje er betalt, og evt. boligsikring og særlig støtte er medregnet, har de fem-seks familiemedlemmer tilsammen et rådighedsbeløb fra ca. 4200 til ca. 5700 kr. om måneden, dvs. til alle fornødheder som mad, tøj, vask og legetøj, telefon, tv og avis mm. Udgifter til el, varme og transport dækkes i nogle tilfælde af forvaltningen, i andre ikke. Afhængig af antal børn og deres alder har familierne desuden ret til børnechecken, som er på godt 2000 til 3000 pr. barn i kvartalet.²⁾

Inden vi går tættere på socialrådgiveres handlemuligheder, vil jeg gengive fire af flygtningenes svar på mine spørgsmål om, hvad fattigdommen betyder for dem.³⁾

FATTIGDOMMENS KONSEKVENSER FOR MEHMET OG FATIMA

Fattigdom som fænomen er teoretisk omdiskuteret. Frem for at diskutere fattigdom begrebsligt, får flygtningene i denne sammenhæng ordet.

Mehmet har spurgt socialrådgiveren, hvorfor han ikke får samme ydelse som andre politiske flygtninge, hvor socialrådgiveren har informeret ham om ændringerne i lovgivningen, der betyder at nogle får almindelig kontanthjælp, andre introduktionsydelse, afhængig af hvornår de fik tildelt asyl. Det gav mig anledning til i mit interview at indlede temaet om hans forsørgelse således:

Du tænker, du ikke bliver behandlet som en politisk flygtning?

Mehmet: Nej, det bliver jeg ikke.

Adam: Hvad ville det kræve? ... Hvad skulle du så ha'?

Mehmet: Jeg vil jo leve... jeg vil jo spise og drikke ligesom enhver anden.

Adam: Hvad betyder det mere?

Mehmet: Jeg mener jo et anstændigt liv. Jeg skulle ikke sidde og spekulere på, om der er mad til mine børn. Jeg tænker over, bare jeg køber nogle små ting, sådan noget som bønner eller brød, så koster det ca. 100 kr.

Adam: Kan du fortælle mig, hvad det betyder for din hverdag?

Mehmet: Vi har jo ikke nogen penge. Man ved, hvor meget ting koster. Alle ved, hvad ting koster. Alle ved, hvordan livet er i Danmark.

Mehmet: Jeg har jo ikke fortalt det til Anna, men nogle gange er jeg nødt til at gå ind til byen og låne penge for at købe mad. De penge, vi får, er jo ikke engang nok til en enkelt person... Skal du ha' noget chokolade eller bolcher; og vi voksne skal jo ha' kartofler og olie, og vi vil gerne spise kylling eller kød, eller sådan nogle ting.

Adam: Hvorfor tror I regeringen har besluttet en så lav ydelse?

Mehmet: Det er lige før regeringen vil tvinge folk til at tage arbejde. Jeg ville ønske, at man kunne finde et job til mig.

Adam: Tror du, du kommer til at arbejde?

Mehmet: Min tilstand har været sådan de sidste 20 år.

Adam (til Fatima): Og du, tror du, du kommer til at arbejde?

Fatima: Det ku' jeg godt tænke mig... Han går jo bare derhjemme, så jeg bliver nødt til at arbejde.

Adam: Hvad betyder den lave ydelse for jeres børn?

Mehmet: Et stort... Det er svært for mig at tale om. Du kan se det på mit ansigt. Og vi er deprimerede over det her, virkelig deprimerede... Jeg blev så gal i går, at jeg har ødelagt remote control'en til mit fjernsyn.

Adam (til Fatima): Bliver du også nogle gange vred?

Fatima: Ja, men jeg gider ikke være sur, når han er sur. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre. Jeg har ikke nogen steder, hvor jeg kan gå hen. Nogle gange ønsker jeg, at jeg kunne blive i skolen og i praktikken, og ikke komme hjem til ham.

Det fremgår, at Mehmet føler sin værdighed som flygtning krænket, dels ved at han ikke har penge nok, bare til at familien kan spise kød og til at købe slik, dels ved at han finder det urimeligt, at han ikke kan klare sig uden at arbejde, når han har flygtningestatus. Han ville gerne arbejde, men kan ikke på grund af sit helbred. Det fremgår også, at når Mehmet er i dårligt humør, ønsker Fatima ikke at komme hjem. Han er ifølge journalen fritaget for både aktivering og sprogskole, fordi hans helbred er for ringe. Det fremgår ikke, om han venter på behandling.

Udover selve belastningen ved at have et dårligt helbred gør den lave ydelse sit til at forværre Mehmet's og Fatima's situation. Især Mehmet's situation er fastlåst og den lave ydelse belaster direkte hans selvopfattelse og deres ægteskab. Socialpolitikken bliver til individuelle materielle afsavn, der desuden skaber psykiske vanskeligheder.

FATTIGDOMMENS KONSEKVENSER FOR SAMY OG NADIA

Ifølge journalen var der, da de begge var på starthjælp: '...ca. 4200 kr. til dækning af telefon, tv, tøj, vask, mad mv. for et ægtepar og fire børn i alderen 7-15 år.' Et 5. barn over 18 år får egen hjælp som ung

hjemmeboende, og supplerer dermed familiens rådighedsbeløb. Samy har for nylig overtaget en kiosk fra nogle bekendte i Danmark og har tjent ca. 5000 kr. om måneden i de tre måneder, han har været selvforsørgende. Hans starthjælp er ophørt, men Nadia modtager fortsat starthjælp. Det er svært at få Samy til at fortælle om sine og familiens afsavn.

Adam: Kan du beskrive jeres økonomiske situation?

Samy: Selvfølgelig. Økonomien er meget, meget hård; du ved jeg har kun 7000 tilbage fra kommunen, når alt er betalt, til fem børn.

Adam: Hvad er det vigtigste, du ikke kan eller ikke kan gøre?

Samy: Jeg koncentrerer mig kun om de vigtige ting, og de ting som ikke er vigtige, dem lukker jeg øjnene for.

Adam: Og for dig, hvad er hårdt at undvære?

Samy: Det er vanskeligt...

Adam: Er det tøj, eller ... hvad savner du at købe?

Samy: Jeg har ikke noget valg. Jeg kan ikke købe noget. Jeg har ikke noget valg. Jeg prøver at acceptere mig selv. Det er det jeg kan.

Adam: Vil du fortælle mig hvilke ting, du vil le ønske, du kunne købe?

Samy: Ved du, det vil jeg gerne. Hvis du går i supermarkedet og ser noget, er der mange ting, som jeg gerne ville købe.

Adam: Selv mad?

Samy: Ja nogle gange, ja, også mad. Det er ikke altid. Det afhænger af om du kommer i supermarkedet, eller er ude og gå med børnene. Nogle gange vil de gerne købe ting. Jeg prøver at købe tingene til dem, men til en lavere pris, og børnene accepterer det til en lavere pris. Der er mange ting i supermarkedet.

Adam: Vil du spørge Nadia, hvad hun tænker hun behøver, men ikke kan købe?

Samy: Hun siger, at først følte hun det var hårdt, men efter en tid, 'jeg prøver at glemme'.

Som det fremgår måtte jeg insistere, næsten til grænsen af det krænkende. Samy giver udtryk for de klassiske fattigdomssymptomer, ingen valgmuligheder, og både afsavn hvad angår maden og ting til børnene. Børnene er særlig vigtige, som det

også fremgik af Mehmeds reaktion, da jeg spurgte ham om, hvad den lave ydelse betød for hans børn. Forældrene forsøger at prioritere deres behov først. Børnene bliver måske også for disse to forældrepar gennem deres forbrug familiens sociale og moralske ansigt udadtil, sådan som Bonke m.fl. (2005) har fortolket udsatte børnefamiliers utilstrækkelige forbrugsmuligheder: '... det ikke at kunne give børnene en rig fritid, gode sko, rigtig ernæring er et stærkt signal om tab af værdighed og social status.'

Samy fremhæver, at han ikke har noget valg, og desuden at han prøver at acceptere sig selv. Den politisk fastsatte materielle begrænsning omsætter sig direkte i en indre psykisk kamp for at bevare sin selvrespekt.

20.000 I ÅRLIG VARMEUDGIFT

Flygtninge på starthjælp har ikke penge nok. Der foreligger beregninger der viser, at flygtningefamilier med flere børn på starthjælp langt fra kan opretholde et minimalt forbrug til discountpriser (CASA & Socialpolitisk Forening, 2003). Det ved de socialrådgivere, som møder flygtningene i det sociale arbejde. Socialrådgivere har indsigt i familiernes hverdag, men der foreligger ikke undersøgelser af, hvordan flygtningefamilierne konkret disponerer over deres rådighedsbeløb, og hvordan de afsavn, de må affinde sig med, påvirker deres liv. Regeringen synes uinteresseret i den type viden. Selve fattigdommen er tabu. Regeringen er kun interesseret i beskæftigelseseffekten af starthjælpen og af andre kontanthjælpsydelse, ikke i de forsørgelsesmæssige konsekvenser for de, der forbliver forsørget af ydelserne.⁴⁾

Flygtningenes ord har levendegjort fattigdommens vilkår. På den baggrund skal socialrådgivernes handlemuligheder nærmere belyses.

Det er tydeligt i de samtaler, jeg overværede, at også socialrådgiverne oplever en afmagt i forhold til den materielle knaphed. Det er en afmagt, som følger af, at indsatsen ofte er givet så håbløse vilkår, at den hverken kan forklares, forsvares eller bearbejdes fagligt. Og en afmagt der viser sig ved, at den sociale indsats bliver

fanget ind i et dobbeltspil af klientens værdighedstab og socialrådgiverens kamp for at leve op til sin faglige professionalitet.

I den kommune jeg besøgte, blev nogle af flygtningene anvist utætte og ældre boliger med høje varmeregninger, som kommunen så betalte for via enkeltydelser. Det er tilfældet for Samy og hans familie. Sagsbehandleren fortæller om Samys bolig:

Samy bor i et hus, som kommunen har købt. Det er et ældre hus og det betyder selvfølgelig, at der er en højere varmeudgift, og derfor har jeg også betalt den. Men spørgsmålet er, hvor længe jeg kan blive ved.

Den årlige varmeudgift til Samys bolig anslår socialrådgiveren til ca. 20.000 kr. Hun har hidtil betalt den som enkeltydelse, men reglerne giver ikke mulighed for, at hun fortsætter med dette. Socialforvaltningerne kan supplere starthjælpen med enkeltydelser, når det handler om enkeltstående uforudsete udgifter men også: 'til rimeligt begrundede enkeltudgifter, som er forudsigelige, hvis ansøgeren ikke har haft økonomisk mulighed for at spare op til udgiften ... "rimeligt begrundede enkeltudgifter" vil afhænge af en konkret vurdering i det enkelte tilfælde... Der kan efter en konkret vurdering undtagelsesvis ydes hjælp til rimeligt begrundede enkeltudgifter, der har kunnet forudses, hvis afholdelsen er af helt afgørende betydning for ansøgerens eller familiens livsførelse.' (Se bemærkninger til §81 og 82 i Aktivloven, tilsvarende §34, 35 og 36 i Integrationsloven. Familiesammenføringer efter juli 2002, som det er tilfældet for familierne her, udløser maksimalt en ydelse svarende til 2 x starthjælp, uanset om mandens ydelse er udmålt efter Aktivloven).

Det er at strække fortolkningen af §81 vidt, når socialrådgiveren flere gange har betalt Samys varme som enkeltydelse, idet der netop tales om enkelt- og ikke faste ydelser. Og socialrådgiveren, der både kender starthjælpenes lave niveau (som ikke giver mulighed for at betale varmeudgiften) – men også Aktivlovens §81 – ved, at

hun ikke kan fortsætte sin praksis.

Hun prøver at forklare det for Samy:

Det med at betale olieregningen, det kan man gøre én gang. Men jeg gør det jo hver gang.

Men samtidig må samme sagsbehandler erkende:

Jeg kan godt se, at I ikke har pengene til det.

Kommunens boligpolitik sætter således nogle strukturelle vilkår, der gør det vanskeligt at være en socialrådgiver, der kan yde en fagligt integreret indsats, som ikke bringer hende på kant med loven. Dette dilemma fylder godt i samtalen med Samy. Socialrådgiveren ved, at Samy ikke kan betale varmeregningen ud af starthjælpen, og hun kender betingelserne omkring §81, men har ikke andre paragraffer at gøre godt med, så hun må have den strakt helt ud til kanten. Socialrådgiveren siger:

Jeg må skrive nogle historier om, at huset er gammelt og at det er kommunen, der har henvist... jeg må lave alle mulige historier for at kunne retfærdiggøre, at jeg betaler denne regning.

Hvorvidt socialrådgiveren med denne kreativitet også kommer på kant med loven, det vil revisionen senere tage stilling til, for som hun forklarer Samy:

Der kommer jo også en revisor og kigger i min sag og ser, om jeg gør tingene rigtigt.

KLIENTENS VÆRDIGHED PÅ SPIL

Hvad det vil sige at *gøre tingene rigtigt* er ikke altid lige let at forstå – eller logisk. Samys hustru, Nadia, der går på sprogskole, er begyndt i behandling for angstsymptomer hos en psykolog. Det afføder følgende dialog, som viser, at socialrådgiveren, som jo erkender familiens håbløse økonomiske situation, her ser muligheden for at hjælpe økonomisk, da psykologhjælp er en af de supplerende udgifter, hun kan bevilge hjælp til. Men hun trænges tilbage af Samy, som vel næppe forstår, at han kan få hjælp til psykolog, men ikke til varme, og som samtidig her står overfor et

udgiftsniveau som – trods sin begrænsede økonomi – gør ham i stand til at fastholde lidt værdighed.

Socialrådgiveren siger til Samys hustru:

Og så går du også til noget psykolog. Hvor tit gør du det?

Samy: Efter sidste gang ringede psykologen til os og sagde, at hun skal komme på næste fredag. Så jeg følger hende til psykolog næste fredag; han har givet 12 gange.

Socialrådgiveren: Ja, det er det man kan få fra sin læge, men I skal jo betale noget selv.

Samy: Ja, jeg betalte de første gange.

Socialrådgiveren: Du betaler det selv!? Men det er faktisk noget, hvor I godt kunne søge mig, om jeg vil betale for jer.

Samy: Jeg snakkede med lægen og han gav mig en regning.

Socialrådgiveren: Ja, det er rigtigt, men det er en af de ting, man kan søge kommunen om.

Samy (hæver stemmen): Hvis jeg kan betale, betaler jeg.

Socialrådgiveren: Ja, det synes jeg... det er fint.

Samy: For det er kun 200.

Socialrådgiveren: Det kan jeg skrive, når jeg betaler jeres olieregning, at I selv betaler jeres psykolog, og derfor er der ikke penge til det (oliregningen).

Samy: For det er kun 200, så det kan jeg betale.

Socialrådgiveren: Det er fint.

Samy: Jeg har også snakket med dig om det... Hvis du husker sidste gang ... can I explain it in English? I told you, that I feel ashamed if I ask for something I can do, so this, I can do; I feel ashamed if I come to you with something when I can do it.

Socialrådgiveren: Jeg fortæller jer bare, at det er også en af de ting, man kan søge kommunen om, og få penge til. Men det er rigtigt, jeg ved godt, at du ikke kommer og spørger om penge, det ved jeg ... det er rigtigt.

Også her lander socialrådgiveren i et dilemma. På den ene side har hun den håbløse situation, som forvaltningens boliganvisning har bragt Samys økonomi og hendes faglige arbejde i, og desuden Aktivlovens bestemmelser om enkelty-

delser, der gør det muligt at yde til psykologhjælp, men ikke til varme. Og på den anden side har hun en klient, der insisterer på sin værdighed. Konkret ved at betale en udgift, som har et niveau han kan klare.

DET ER GODT AT VILLE

Socialrådgiveren vælger respekten for Samys værdighed og for hans insistensen på selv at ville, da hun accepterer, at han selv betaler. Men samtidig anes det, hvordan det sociale arbejde her præges af en paternalistisk tankegang, dvs. at bekræftelsen på en bestemt forventet adfærd får direkte indflydelse på tildeling af ydelser (Mead, 1997). Socialrådgiveren vil bruge Samys fastholdelse af selv at ville, når det gælder psykologhjælpen, som et argument for varmhjælpen. Samys insistensen på selv at ville demonstrere, at han har fattet vigtige normative og værdimæssige forestillinger om ønskværdig adfærd som social klient: Hvis man udviser både vilje og evne til at ville klare sig selv, og hvis man forstår forpligtelserne frem for at insistere på rettigheder – så er vejen til hjælp måske lettere.

Endelig viser samtalen også, hvordan relationen mellem Samy og socialrådgiveren bliver præget af de skrabebede materielle betingelser for den sociale indsats. Samy føler, han må vise socialrådgiveren sin taknemmelighed over den indsats, hun gør, mens socialrådgiveren omvendt bliver lidt forlegen: Fx her, hvor socialrådgiveren – som allerede citeret – prøver at forklare Samy hensigten bag §81:

... fordi det med at betale olieregningen, det kan man gøre én gang, men jeg gør det jo hver gang ...

Samy: Jeg er også meget taknemlig.

Socialrådgiveren: Ja (ler), det ved jeg, selv tak (ler), og jeg kan også godt se, at I har ikke pengene til det.

Og lidt senere i samtalen, da socialrådgiveren prøver at opgøre det årlige varmekonsum:

... Jeg har lige haft en (varmeregning) på 4500, og 5000, og 6000. Ja, hvis vi ser på et

år, så er det ... og der er lige kommet en, jeg har lige betalt en, det er 6, det er 12, 16, det er nok snarere 20.000 om året, Samy. Det er rigtig dyrt!

Samy: Ja... hvorfor jeg siger til dig: tak for det.

Socialrådgiveren (ler): Det ved jeg godt, det kan jeg godt forstå...

Den gentagne påpegnelse af, at socialrådgiveren her er ude i ydelser, som hun ikke mener, der kan findes lovhjælp til – med mindre hun bruger sine kreative evner – får Samy til at udtrykke sin taknemmelighed flere gange, hvilket så igen afføder forlegen latter hos socialrådgiveren. Man aner her den skyggeside ved de skønsbaserede ydelser til forskel fra de rettighedsbaserede ydelser, at de fører til en relation, hvor klientens taknemmelighed og værdighed bliver tilbagevendende temaer (Hydén, 1998).

DEN ONDE CIRKEL

De strukturelle grundvilkår og socialrådgiverens afmagt går igen i Mahmoud og Aishas sag. Det fremgår af journalen, hvor stram økonomien er, selv med manden i løntilskudsjob: 'Familien ... har ikke råd til at komme til fx København. Familien er oplyst om, at der ikke kan dækkes udgifter til buskort med mindre det er til aktivring eller sprogscole, men at det undersøges om der kan bevilges penge til en udflugt for familien af hensyn til børnene.' Familien består af de to forældre og tre mindreårige børn. Mahmoud får ikke længere dækket transportudgifter og betaler månedlige afdrag på et boligindskudslån. Store boligudgifter og problemerne med at få hjælp til varme og el er igen et centralt tema, også selvom Mahmoud er delvist selvforsørgende.⁵⁾

Tolken: I begyndelsen troede han (Mahmoud), når han kommer på arbejde, det ville være bedre for ham økonomisk, for han skulle have noget mere ud af det. Hans kone har ingenting.

Socialrådgiveren: I har ikke fået flere penge ud af det?

Mahmoud: Nej

Socialrådgiveren: Det er jo det vi har talt om,

det kan være svært at forstå, at når man tager et arbejde og arbejder hårdt, og så ikke får flere penge ud af det.

Tolken: Der er også et problem med boligen, for han (Mahmoud) betaler så meget i husleje, ca. 8000 kr....Problemet er boligstøtten, det er ikke så meget, at han kan klare udgifterne. De månedlige udgifter er ca. 8500, men han får løn på ca. 10.700 om måneden og boligsikring på ca. 3500 ... så han har ca. 5700 tilbage til hele familien.

Socialrådgiveren: Ja, det kan jeg huske vi talte om i oktober måned. Vi talte om, at kommunen i en periode havde betalt jeres el-regninger, tror jeg det var, og det måtte vi så holde op med, for det er ikke noget vi kan blive ved med at gøre over en meget lang periode.

Tolken: Udgifterne skal betales. Nu kommer der el, der kommer gas, der kommer varme. Han (Mahmoud) siger, han har 1400 i minus. Han har overtræk fra sidste måned... Han er nødt til at låne af kammeraterne for at dække udgifterne.

Også her bliver sagsbehandleren fanget i, at hun intet kan gøre. Flygtningefamilien er placeret i en bolig med en månedlig boligudgift som allerede i udgangspunktet er helt umulig at klare på starthjælp. Også som delvist selvforsørgende, fordi Mahmoud kun tjener mindstelønnen og Aisha er på barsel. Socialrådgiveren har stoppet for muligheden for at dække el og varme over enkelttydelser, og begynder da også ligesom socialrådgiveren i førnævnte eksempel at lede efter andre udgifter hos familien, som kan dækkes i stedet – som en art compensation, får man næsten indtryk af. For socialrådgiveren erkender, at økonomien ikke løber rundt. Hun siger til Aisha:

Ja, det er sådan den onde cirkel. Det vi talte om i oktober måned, var at vi ville undersøge, om vi kunne lave en medicinbevilling til dig, Aisha, for at bringe medicinudgifterne ned. Men der talte jeg med din læge, og hun sagde, at du ikke får noget medicin fast, så der var ikke rigtig den mulighed.

Aisha: Kan I betale, hvis jeg skal købe et eller andet?

Socialrådgiveren: Ja, hvis du får behov for

noget, så kigger vi på det.

Mahmoud: Vi har købt medicin til barnet for ca. 500 kr.

Socialrådgiveren: Okay. Hvad er det for noget medicin, han har fået?

Aisha: Ørepropper og tre forskellige slags medicin.

Socialrådgiveren: Vi vil selvfølgelig hjælpe jer alt hvad vi kan i henhold til lovgivningen, for vi er godt klar over, at jeres økonomi er stram, og det ikke er fordi, I ikke gør noget for at få den gjort bedre.

MED LATTEREN SOM GLASUR

Også her træder den paternalistiske tankegang frem. Med den sidste sætning får socialrådgiveren netop antydning af de værdimæssige forventninger der ligger i den sociale indsats, og som familien her lever op til: flygtningefamiliens adfærd er ok, deres livsførelse er hensigtsmæssig, de 'gør noget' for at få økonomien 'gjort bedre'. Men det er et forsøg på anerkendelse, som preller af på Mahmoud. Uanset hvor hensigtsmæssigt han agerer, kan familiens økonomi ikke hænge sammen. Den rækker ikke til den samlede families forsørgelse.

I sit svar til socialrådgiveren foreslår han i stedet forvaltningen at overtage familiens økonomi:

Tolken: Mahmoud siger, han har et forslag: I får alle hans penge, og så starter I med at administrere hans liv hver måned, ikke? I får hans løn og det hele.

Socialrådgiveren: Ja, men der skal stadig være penge nok til alle udgifterne

(Socialrådgiveren og tolken ler gemytligt).

Mahmoud (bestemt og uden at le): Der er ikke penge nok.

Socialrådgiveren: Nej, det er der ikke... Det er jo sådan, at hvis der skulle komme nogle udgifter, som er uforudsete for jer, så ring op til mig eller kom op forbi med dem, så skal vi se, om det er noget, vi kan hjælpe jer med.

Mahmoud: Sidste gang spurgte han om varmeregning, og du sendte et brev tilbage om, at det kunne I ikke betale?

Socialrådgiveren: Ja, men det er så, fordi vi har betalt den mange gange, og det var det ... jeg sagde til jer på det sidste møde, at ifølge loven kan man ikke blive ved, ved og ved med at betale varmeregningen...

Selvom socialrådgiveren har erkendt 'den onde cirkel', forsøger hun alligevel med latteren som glasur at omgå det forhold at økonomien ikke kan løbe rundt. Fra observationer på en revalideringsinstitution har Mik-Meyer fundet tilsvarende brug af latter fra behandlernes side, når der opstår paradokser i den sociale interaktion, bl.a. når der opstår tvivl om selve formålet med arbejdsprøvningen (Mik-Meyer, 2004). Latter er åbenbart væsentlig for kommunikation af paradokser. Men det er et narreværk, som socialrådgiveren her heller ikke selv tror på. Mahmoud og Aisha får ikke deres varmeregning dækket. Det kan skyldes, at han har været delvist selvforsørgende i længere tid end Samy (som jf. ovenfor også er selvforsørgende), men det kan også skyldes et skøn, der måske bl.a. bygger på, at han ikke i samme grad udviser en taknemlig adfærd.

Hvordan skal flygtningene kunne forstå, at de af kommunen er anvist en lejlighed, de ikke har råd til? Socialrådgiveren kan kun henvise til lovgivningen, fagligt kan hun ikke forsvare det.

SKAL SOCIALRÅDGIVERE LEGITIMERE FATTIGDOM?

Samy og Mahmoud er atypiske. De fleste starthjælpsmodtagere er fortsat ikke i arbejde. Det viser alle undersøgelser indtil nu, også Beskæftigelsesministeriets.⁶⁾ Samys og Mahmouds samlede rådighedsbeløb forbliver på starthjælpsniveau, selvom de har fået fodfæste på arbejdsmarkedet. Deres eksempler viser, at mandens selvforsørgelse kan indebære, at hustruen ikke længere er berettiget til starthjælp, og at en række ydelser reduceres eller falder helt væk.

Det er lovgivningens konsekvenser for de familier, som lever på et indtægtsniveau svarende til starthjælpen, og for det sociale arbejde med familierne, der har været til belysning i denne artikel.

Fattigdommen forstærkes af høje boligudgifter i de af kommunen anviste boliger, så det sociale arbejde allerede fra begyndelsen er sat skakmat. Med et materielt grundlag, der sikrede at familien kunne betale de almindelige udgifter, ville famili-

en kunne få overskud til at etablere sig og træffe de mange valg, som indgår i en vellykket integration. Med starthjælpen eller med indtægter svarende til et starthjælpsniveau kombineret med høje boligudgifter, bliver bekymringerne for at få økonomien til at løbe rundt næsten hele tilværelsens indhold.

Når socialrådgiverne fratages muligheden for seriøst at hjælpe familierne med det materielle, og når denne økonomiske mangelsituation synes politisk legitim, bliver der adfældsreguleringen tilbage til det sociale arbejde. Socialrådgiverne vil gerne finde muligheder for at yde enkeltydelser til psykolog og medicin og strække loven langt, men de kan ikke vedvarende betale for el- og varmeregninger i de lejligheder, kommunen selv har anvist. Socialrådgivernes faglighed kolliderer med lovens begrænsning.

Relationen til klienterne bliver styret af denne strukturelle fælde, hvor klientens værdighed igen og igen bliver et tema. Mehmet føler sine rettigheder som flygtning krænket; Samy føler sig kaldet til at være taknemlig og insisterer på at opretholde sin værdighed; og Mahmoud sætter sin værdighed på spil ved at bede kommunen administrere sit liv. Socialrådgiveren kan ikke undgå at antaste klientens værdighed, hvor gerne hun end ville.

Træk af paternalisme kommer til at præge det sociale arbejde, fordi selve afhængigheden af offentlig forsørgelse og socialpolitikens ensidige orientering mod beskæftigelse tilskynder til en bestemt klientadfærd, som derfor også sniger sig ind som socialt arbejdes målestok for den værdigt trængende. Og selv de værdigt trængende klienter bliver fanget i fattigdomsfælden

Rådgiverne vil gerne hjælpe, i forlængelse af fagets tradition for at ville erstatte fattigdom med velfærd; men en ny dagsorden er sat. Socialrådgiverne skal indstille sig på at legitimere fattigdom, uanset de gengivne citater viser, at de kun via træk af paternalisme bevæger sig i den retning.

Sociologen Kaspar Villadsen spørger i sin interessante diskursanalyse med undertitlen "Om kampen for at gøre fattige og udstødte til *frie* mennesker", hvor

han ser en genkomst af filantropien som styringsstrategi i socialt arbejde, om: '...vi ved, hvad vi skal vide om de økonomisk-sociale betingelser, og at kampen for disse er overstået? Er materielle spørgsmål blevet sekundære eller irrelevante?'

(Villadsen, 2004) Med denne artikel håber jeg at have svaret benægtende, om end langt fra fyldestgørende, på Villadsens berettigede spørgsmål, og vist at materielle og strukturelle forhold har en særdeles uomgængelig og primær karakter. At materielle forhold skaber handlinger og livssituationer, og personlige og familiemæssige vanskeligheder, der kun kan afhjælpes materielt. Regeringens og folketingsflertallets lovgivning har kolossal betydning for den enkelte klients levkår og selvopfattelse.

Tidligere var visionen med velfærdsstaten rettet imod fattigdom som en dysfunktion ved samfundets egendynamik, eller evt. som udtryk for individuelle brister hos de fattige selv. Det betød, at socialrådgivere i socialt arbejde kunne møde fattigdom som noget politisk uønsket.

Det var ikke ensbetydende med, at fattigdommen og ydmygelserne blev fuldstændig afskaffet, men socialarbejdere kunne se deres indsats i det perspektiv, at fattigdom skulle forsvinde.

Myten om, at fattigdom var utænkelig under velfærdsstaten, var i hvert tilfælde stærk (Reintoft, 1985; Andenæs, 2004). Men når fattigdom er politisk villet, er betingelserne for socialt arbejde vendt på hovedet. Fattigdom er blevet et lovbestemt vilkår.

LITTERATUR:

- Andenæs, Agnes (2004): Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøgelse om barn som bliver plassert utenfor hjemmet. Nordisk Sosialt Arbeid, nr. 1, vol. 24, Universitetsforlaget, Oslo.
- Bonke, Jens (red.) (2005): Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater. SFI 05:18, København
- CASA & Socialpolitisk Forening (2003): Social Årsrapport. Socialpolitisk Forlag, København.
- Esping Andersen, Gösta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press, Cambridge.
- Hydén, Håkan (1998): Rättssociologi som rättsveten-

skap. Studentlitteratur, Lund

- Kristiansen, Søren (2003): På sporet af Homo Ludens – omrids af 'spillet sociologi', i Hviid Jacobsen, Michael (red.): Sociologiske visioner – Sytten bidrag fra en sociologisk brydningstid. Systime A/S, Danmark, kap. 17
- Mead, Lawrence M. (1997): The New Paternalism. Supervisory Approaches to Poverty. Brookings Institution Press, Washington DC
- Mik-Meyer, Nanna (2004): Dømt til personlig udvikling. Identitetsarbejde i revalidering. Hans Reitzels Forlag, København
- Reintoft, Hanne (1985): Det kan kolde hjerner ej forstå. Et opgør med dansk socialpolitik. Hans Reitzels Forlag, København
- Villadsen, Kaspar (2004): Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til *fræ* mennesker. Hans Reitzels Forlag, København
- Wright Mills, C. (2002 (1959)): Den sociologiske fantasi. Hans Reitzels Forlag, København.

NOTER:

1. Esping Andersen anvender graden af arbejdskraftens 'af-vareliggørelse' som et centralt mål for typer af velfærdsstater.
2. Beløbene er fra 2004.
3. Flygtningenes navne er anonymiserede; i nogle af samtalerne deltog tolk; nogle citater er justeret til læsevenligt dansk.
4. Det ses senest af det Kommissorium for kulegravning af kontanthjælpsområdet, som regeringen og Dansk Folkeparti lægger til grund for en såkaldt 'gennemgribende analyse af hele kontanthjælpsområdet' som skal være afsluttet 1.10.06, se www.bm.dk hvoraf det fremgår, at ydelseens betydning for selve forsørgelsen er udeladt. Tilsvarende ensidighed gælder for den nyeste undersøgelse fra Beskæftigelsesministeriet og KL, se Beskæftigelsesministeriet og KL (2005): Afrapportering fra arbejdsgruppen om indsamling af oplysninger om virkning af introduktionsydelse på starthjælpsniveau/starthjælp. Beskæftigelsesministeriet.
5. Mahmouds indtægt beregnes som kontanthjælp, fordi han fik asyl før juli 2002, selvom hans og hustruens samlede indkomst udmåles efter 2 x starthjælp. Som kontanthjælpsmodtager er han ifølge Aktivloven §31 berettiget til, at der ved modregning af løn i kontanthjælpen ses bort fra godt 11 kr. pr. arbejdstime, dvs. godt 1700 kr. om måneden brutto. For flygtninge, hvis indtægt i udgangspunktet beregnes som starthjælp, fordi de er ankommet efter juli 2002, er beløbet godt 28 kr. pr. arbejdstime, dvs. knap 4500 mdl. brutto, hvilket giver et betydeligt økonomisk incitament for at arbejde.
6. Se note 4.

Adam Johansen er lektor i samfundsvidenskab ved Den Sociale Højskole i København.